

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2021.01.070

Шкута О. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін,
Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ, м. Херсон, Україна
ORCID: 0000-0003-0395-5710;

Музика В. В.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7301-8146

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено порівняльно-правовий аналіз правового статусу неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в Україні та Литовській Республіці. Визначено установи, в яких відбувають покарання неповнолітні, засуджені до позбавлення волі. Проаналізовано перелік їхніх прав та виділено відмінні риси. Зазначено обов'язки, що покладаються на засуджених неповнолітніх. Здійснено порівняння заходів заохочення та стягнення, що застосовуються до неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в цих державах. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.

Ключові слова: правовий статус, засуджені неповнолітні, позбавлення волі, заходи заохочення, Литовська Республіка.

Постановка проблеми. Останніми роками спостерігається стійкий інтерес громадськості та науковців до злочинності неповнолітніх, при цьому особлива увага часто приділяється відбуванню ними кримінальних покарань. Це безпосередньо стосується й такого виду покарання, як позбавлення волі. Причому ці питання у всьому світі викликають неоднозначні реакції урядів та засобів масової інформації, закликаючи до поліпшення реабілітації та підтримки неповнолітніх правопорушників, змагаючись із голосами, які виступають за більш каральні підходи.

Однак потрібно пам'ятати, що неповнолітні є однією з найбільш вразливих категорій суспільства як у нашій державі, так і

в будь-якій іншій. Особливо це стосується засуджених неповнолітніх, яким у силу своїх вікових особливостей досить важко захищати свої права.

Саме тому є важливим, щоб у кожній державі був належним чином, на законодавчому рівні, закріплений їх правовий статус.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу засуджених неповнолітніх розглядалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: І. Г. Богатирьова, О. І. Дегтяра, О. М. Джужи, Г. І. Забрянського, О. Г. Колба, М. Ю. Кутепова, В. Ф. Марченка, Є. С. Назимка, І. І. Пампури, Г. М. Потаніна, М. С. Пузирьова, М. В. Романова, В. В. Стадніка, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, І. С. Яковець та ін.

Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених цій проблематиці, ще чимало аспектів залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, ще не проводився порівняльно-правовий аналіз правового статусу неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в Україні та Литовській Республіці.

Формулювання мети. Провести порівняльно-правовий аналіз правового статусу неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в Україні та Литовській Республіці. Проаналізувати перелік їхніх прав та обов'язків. Порівняти заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх у цих державах. Навести пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. У кожній з країн світу правовий статус неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, буде дещо відрізнятися, як-то обсягом прав та обов'язків чи видами заходів заохочення і стягнення. Ця різниця може бути як мінімальною, так і суттєвою. У межах нашого дослідження ми проаналізуємо правовий статус неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в Україні та Литовській Республіці з метою виокремлення позитивного досвіду іноземних держав та адаптації його до вітчизняної системи виконання покарань.

Так, відповідно до ст. 77 Литовського пенітенціарного кодексу засуджені неповнолітні відбувають покарання у виді позба-

влення волі у виправному будинку для неповнолітніх. Засуджені, які відбувають покарання у виправному будинку для неповнолітніх, поділяються на звичайні та легкі групи [1].

В Україні неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, відбувають покарання у виховних колоніях [2].

Якщо ж говорити про закріпленій у законодавстві перелік прав неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, то у Литовській Республіці він залежить від того, в якій групі знаходиться неповнолітній.

Засуджені, віднесені до звичайної групи, мають право:

- 1) на придбання харчових продуктів та необхідних товарів;
- 2) отримати одну посылку або передачу один раз на два місяці;
- 3) отримати одне короткострокове та одне тривале побачення протягом двох місяців;
- 4) отримувати та надсилати необмежену кількість листів, а також отримувати невеликі пакунки з пресою;
- 5) робити телефонні дзвінки один раз на два тижні.

Засуджені, віднесені до легкої групи, мають право:

- 1) на придбання харчових продуктів та необхідних товарів;
- 2) отримувати одну поштову або переслану посылку на місяць;
- 3) отримувати одне короткострокове та одне тривале побачення на місяць;
- 4) отримувати та надсилати необмежену кількість листів, а також отримувати невеликі пакунки з пресою;
- 5) робити телефонні дзвінки без обмежень [1].

А також інші права, що є загальними для всіх категорій, засуджених до позбавлення волі.

Що стосується України, то крім загальних прав, передбачених для всіх засуджених, неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, мають право:

- 1) витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виховній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу;
- 2) одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення;
- 3) безкоштовно одержувати середню освіту;

4) при сумлінній поведінці і ставленні до праці та навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання їм може бути дозволено за постановою начальника колонії одержувати один раз на три місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії [2].

Можна сказати, що перелік прав засуджених неповнолітніх в Україні та Литовській Республіці має багато спільних рис, але разом із тим яскраво прослідковуються відмінності. Так, короткострокові побачення в Україні надаються без обмежень на відміну від Литви, а тривалих побачень, якщо порівнювати зі звичайною групою, надається більше. Варто зазначити, що засудженим у Литовській Республіці короткострокові побачення надаються терміном до чотирьох годин, що відповідає українським нормам, а що стосується тривалих побачень, вони надаються терміном до двох діб, що на одну добу менше, ніж в Україні. Також в Україні, на відміну від Литовської Республіки, відсутні обмеження на кількість отриманих засудженими посилок та передач, це стосується і права на телефонну розмову.

Щодо обов'язків, які покладаються на неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, то в Литовській Республіці вони є такими:

- 1) дотримуватися встановленого порядку виправних установ;
- 2) виконувати вимоги адміністрації виправної установи;
- 3) за призначенням адміністрації стежити за порядком у житлових приміщеннях;
- 4) забезпечувати збереження майна виправної установи [1].

В Україні неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, зобов'язані:

- 1) дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня колонії, правомірних взаємин з іншими засудженими, персоналом колонії та іншими особами;
- 2) утримувати в чистоті і порядку приміщення, дбайливо ставитися до майна колонії і предметів, якими вони користуються під час виконання дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх тільки за призначенням;
- 3) виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу колонії;

4) виконувати необхідні роботи щодо самообслуговування, благоустрою колонії;

5) дотримуватися санітарно-гігієнічних норм;

6) дотримуватися вимог пожежної безпеки і безпеки праці [2].

Можна констатувати, що обов'язки неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, в Україні та Литві є досить схожими і суттєвих відмінностей між ними не прослідковується.

У Литовській Республіці засудженим неповнолітнім, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, за належну поведінку, ініціативу та активну участь у програмах соціальної реабілітації, сумлінну працю та навчання можуть бути надані такі заходи заохочення:

1) подяка;

2) премія за найкращі результати роботи;

3) надання права зробити додатковий телефонний дзвінок;

4) дозвіл на отримання додаткових трьох посилок або передач протягом одного року;

5) надання трьох додаткових довгострокових або короткострокових побачень протягом одного року;

6) дострокове скасування накладеного стягнення;

7) дозвіл залишати територію виправного будинку для неповнолітніх на термін до восьми годин під час відвідування їх батьками, опікунами (вихователями), близькими родичами чи іншими довіреними особами;

8) дозвіл поїхати додому на свята;

9) надання короткострокової поїздки додому;

10) для неповнолітніх, які відбули не менше шести місяців строку покарання, перехід із звичайної групи в легку групу;

11) дозвіл відвідувати кінотеатр, театр, концерт, спортивні змагання чи інші виправні установи з працівниками виправних установ [1].

Щодо України, то за сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися такі заходи заохочення:

1) подяка;

2) дострокове зняття раніше накладеного стягнення;

- 3) нагородження похвальною грамотою;
- 4) присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо;
- 5) виплата грошової премії;
- 6) нагородження подарунком;
- 7) переведення на поліпшені умови тримання;
- 8) надання додаткового тривалого побачення;
- 9) надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;
- 10) надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів тривалістю до восьми годин [2].

За результатами порівняльного аналізу можна зазначити, що норми українського та литовського законодавства є досить схожими та більшість заходів заохочення є майже ідентичними. Однак разом з тим у Литовській Республіці є два заходи заохочення, які зовсім не притаманні вітчизняній пенітенціарній системі, це: «дозвіл поїхати додому на свята» та «надання короткострокової поїздки додому». Так, засудженим неповнолітнім, які відбули не менше однієї третини строку покарання, призначеного судом, може бути дозволено їхати додому раз на три місяці протягом трьох днів. Дозвіл на повернення додому надається наказом директора виправної установи з урахуванням особистості засудженого, частини відбутого покарання, поведінки під час відбування покарання. Час цього короткочасного виїзду включається до часу відбування покарання. Такі заходи заохочення суттєво покращують процес ресоціалізації засуджених неповнолітніх.

Що стосується заходів стягнення, то в Литві за порушення режиму відбування покарання засудженим неповнолітнім можуть бути призначені такі стягнення:

- 1) попередження;
- 2) догана;
- 3) чергування в приміщеннях та на території виправної установи;

4) позбавлення права на отримання посылки або передачі та заборона на придбання харчових продуктів строком до одного місяця;

5) поміщення неповнолітніх засуджених до дисциплінарного ізолятора строком до десяти діб [1].

В Україні за порушення встановленого порядку і умов відбукання покарання до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися такі заходи стягнення:

1) попередження;

2) догана;

3) сувора догана;

4) скасування поліпшених умов тримання;

5) поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до п'яти діб з виведенням чи без виведення на навчання або роботу [2].

Проаналізувавши заходи стягнення в порівнюваних державах, можна сказати, що в них яскраво прослідковуються спільні риси, однак наявні і певні відмінності. Так, в Україні неможливе позбавлення права на отримання посылки або передачі або заборона на придбання харчових продуктів. Що стосується поміщення в дисциплінарний ізолятор, то в Україні терміни тримання там неповнолітніх у два рази менші, ніж у Литві.

У Литовському пенітенціарному кодексі є така норма: «засуджені, які досягли вісімнадцяти років і які явно почали виправлятися, з метою закріплення результатів їх виправлення, можуть бути залишені у виправній установі для неповнолітніх до закінчення строку покарання, але не більше ніж до досягнення ними двадцяти одного року» [1].

У Кримінально-виконавчому кодексі України є схожа норма: «з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років» [2].

Знову прослідковується схожість українського та литовського законодавства у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх. Ці норми є майже ідентичними, винятком лише є те, що в Литві засуджені можуть бути

залишені у виправних установах для неповнолітніх до досягнення ними двадцяти одного року, а в Україні на рік довше, що надає додаткової можливості закріпити результати виправлення засуджених.

Висновки. Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в Україні та Литовській Республіці правовий статус неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, досить схожий. Він має багато спільних рис, але в цілому можна сказати, що українське законодавство встановлює менше обмежень для засуджених неповнолітніх та є більш гуманним стосовно них. Однак у литовському законодавстві є норми, що передбачають можливість їхати додому під час свят та надають право короткострокової поїздки додому, що не притаманно українському законодавству. Як ми бачимо, в литовському законодавстві є норми, що змогли б покращити правовий статус засуджених неповнолітніх в Україні.

Тому ми пропонуємо доповнити ст. 143 КВК України частиною 3 такого змісту: «3. Засудженим, які відбули не менше половини строку покарання з урахуванням їх особистості, частини відбутого покарання та поведінки під час відбуття покарання, може бути дозволено їхати додому під час свят, але не частіше ніж один раз на три місяці. Поїздка здійснюється в супроводі батьків чи інших близьких родичів. Витрати на проїзд оплачує засуджений або його/її близькі родичі». Така норма, на нашу думку, зробить суттєвий внесок у процес ресоціалізації засуджених неповнолітніх та буде стимулювати їх позитивну поведінку.

Список використаних джерел

1. Lietuvos Respublikos baudinių vykdymo kodekso: Įstatymas Lietuvos Respublikos nuo 27.06.2002 № IX-994. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalact/lt/tad/tais.171368?jfwid=-je7i1szj2> (дата звернення: 12.09.2021).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Shkuta O.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Head of the Department of Professional and Special Disciplines,
Kherson Faculty of Odessa State University
of Internal Affairs, Kherson, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0395-5710;

Muzyka V.,

postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7301-8146

LEGAL STATUS OF JUVENILES SENTENCED TO IMPRISONMENT IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA: COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS

The article conducts a comparative legal analysis of the legal status of juveniles sentenced to imprisonment in Ukraine and the Republic of Lithuania. Institutions where juveniles are serving sentences have been identified.

The list of their rights and distinctive features has been also analyzed and highlighted. It is established that the list of convicted juveniles' rights in Ukraine and the Republic of Lithuania has many common features, but by the way there are some clear differences. Thus, short-term appointments in Ukraine are provided without restrictions in contrast to Lithuanian ones, and long-term appointments, compared to the usual group, are provided more.

The article specifies the responsibilities assigned to convicted juveniles. Thus, the responsibilities of juveniles sentenced to imprisonment in Ukraine and Lithuania are quite similar and there are no significant differences between them.

A comparison of incentives and penalties applied to juveniles sentenced to imprisonment in these countries has been compared. Thus, in the Republic of Lithuania there are two measures of incentives that are not inherent in the domestic penitentiary system, and this is: «permission to go home during the holidays» and «granting a short-term trip home». Convicted juveniles who have served at least one third of a sentence imposed by the court may be allowed to go home every three months for a period of three days. In Ukraine, a convicted juvenile may not be deprived of the right to receive a parcel or may not be prohibited from purchasing food. As for the being placed in a disciplinary detention center, in Ukraine the terms of juveniles' detention in such places are twice shorter than in Lithuania. The maximum age of convicts in special institutions for juveniles has been also determined in the article. It is noted that there are norms in Lithuanian legislation that could also improve the legal status of juvenile convicts in Ukraine for better.

The authors have formulated the proposals to improve the criminal and executive legislation of Ukraine, namely to supplement Article 143 of the Criminal and Executive Code of Ukraine of the part 3 of the following content: «3. Convicts

---

who have served at least half of their sentence, considering their personality, a part of their sentence and their behavior during the sentence, may be allowed to go home during the holidays, but not more than once per every three months. The trip is accompanied by parents or other close relatives. Travel expenses are paid by a convict or his/her close relatives».

Key words: *legal status, juvenile convicts, imprisonment, incentives, the Republic of Lithuania.*

References

1. Republic of Lithuania (2002), *Penal Enforcement Code of the Republic of Lithuania*: Law of the Republic of Lithuania, available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalact/lt/tad/tais.171368?jfwid=-je7i1szj2> (accessed 12 September 2021).
2. Ukraine (2003), *Criminal and Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.